

Uwagi wstępne

Pod patronatem Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, w ramach projektu „Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej”, w grudniu 2011 r. odbyła się w Warszawie konferencja naukowa poświęcona zagadnieniom religijnym w dwudziestoleciu międzywojennym. Materiały z tego sympozjum udostępniamy teraz szerszemu kręgowi odbiorców na łamach serii wydawniczej Instytutu Historii PAN „Metamorfozy społeczne”.

W dotychczasowych badaniach historyków, socjologów poruszane były głównie kwestie związane ze stosunkiem państwa do poszczególnych związków wyznaniowych, ich sytuacji prawnej, wiele miejsca poświęcono dziejom rozmaitych wspólnot religijnych. Natomiast w mniejszym stopniu zainteresowaniem badaczy cieszyły się tematy dotyczące religijności mieszkańców Drugiej Rzeczypospolitej, poszczególnych grup społecznych czy narodowych. Przykładowo takie zagadnienia, jak procesy laicyzacyjne i wpływ na nie przemian cywilizacyjnych wśród różnych kręgów społecznych, zwłaszcza inteligenckich polskich, ale i żydowskich, nie były dotychczas szerzej dyskutowane. Nie do końca wiemy, czy w dwudziestoleciu międzywojennym mamy do czynienia z ich kontynuacją, czy zahamowaniem. Interesującą kwestią jest przyjrzenie się, jak wyglądała tradycyjna religijność ludu polskiego, ukraińskiego, żydowskiego; jak się rozwijał kult maryjny wśród katolików rzymskich i greckich, prawosławnych.

Ciekawe będzie zastanowienie się nad takimi problemami jak miejsce religii w życiu codziennym: chrzest, pierwsza komunia (konfirmacja, bar micwa), małżeństwo, śmierć, modlitwa; tradycyjne święta religijne i skala udziału w nich wiernych. Nie do końca zbadana jest rola duchownego w społeczności czy budzące spore kontrowersje i emocje kwestie finansowe i powstające także na tym tle postawy antyklerykalne. Nieco już o tym napisano, ale jest jeszcze spore pole do badań nad miejscem kobiet w życiu religijnym, szczególnie niewiele wiemy o towarzyszkach życia duchownych we wspólnotach parafialnych różnych wyznań.

Te i inne kwestie były poruszane na wspomnianej już konferencji. Wybór tematów i referentów był dość szeroki. Autorzy artykułów reprezentowali różne ośrodki naukowe (Warszawa, Gdańsk, Toruń, Poznań, Kielce, Łódź, Biała Podlaska) i posiadali różne doświadczenia badawcze. Oprócz szacownych profesorów prezentowali się na sesji także doktoranci rozpoczynający karierę naukową. Szczególnie dużo miejsca poświęcono mającemu w Drugiej Rzeczypospolitej najwięcej wiernych wyznaniu rzymskokatolickiemu. Mamy referat pióra **Karola Chylaka** o zmianach w uposażeniu duchowieństwa rzymskokatolickiego, a referenci, m.in. **Grzegorz Bujak**, **Olaf Bergmann** czy **Paweł Beczek**, na przykładzie Poznania wskazali na zmiany zachodzące w religijnej obyczajowości pod wpływem postępu cywilizacyjnego i związanym z tym pojawieniem się nowych form masowego przekazu, takich jak film, radio, wielonakładowa prasa. O obrazie obyczajowości religijnej w filmach fabularnych, zarówno tych w języku polskim, jak i w jidysz, mówił **Krzysztof Kornacki**. Wiele miejsca poświęcono samym obrzędom religijnym związanym z życiem codziennym, rokiem obrzędowym, i to zarówno rzymskich (**Paweł Maciaszek**), jak i greckich katolików (**Stefan Horak**), a także prawosławnych (**Roman Płoński**). Jak kwestie obrzędowości łączyły się z elementami ludowymi, pokazał na przykładzie Kaszubów **Józef Borzyszkowski**.

U protestantów różnych konfesji szczególne miejsce zajmuje konfirmacja, przyjęcie młodej osoby do grona pełnoprawnych członków zboru. Swoje wystąpienie poświęcił temu zagadnieniu **Jarosław Kłaczek**. Ważną rolę w religijności rzymskokatolickiej, prawosławnej, greckokatolickiej odgrywał kult maryjny, przeżywający w Drugiej Rzeczypospolitej znaczący rozwój. Pisali o tym **Dorota Mączka** i **Aleksander Smoliński**. Autorzy zwracali uwagę na fakt przekraczania w obrzędowości, zwłaszcza ludowej, barier wyznaniowych, a także przypisywanych im barier narodowych, szczególnie na terenach wschodnich II RP.

O interesującej społeczności religijnej baptystów mówił **Andrzej Seweryn**. Nowym formom kapłaństwa w mariawityzmie, w tym także kobietom kapłankom, swoje wystąpienie poświęciła **Katarzyna Tempczyk**. Kilka referatów dotyczyło religijności Żydów. O tradycyjnych formach żydowskiej obrzędowości wśród mieszkańców miasteczek zamieszkałych głównie przez Żydów pisała **Regina Renz**. Wiele miejsca zmianom w religijności Żydów, które następowały pod wpływem przemian cywilizacyjnych, nowego kontekstu społeczno-politycznego, poświęcił **Kamil Kijek**, z kolei **Jarosław Drozd** pokazał procesy laicyzacyjne wśród Żydów pomorskich, a **Tadeusz Zieliński** regulacje ustawowe przyjmowane w czasach II RP, wymierzone w wyznawców judaizmu.

W sumie uzyskaliśmy dość szerokie spektrum obyczajowości religijnej mieszkańców Drugiej Rzeczypospolitej w zmieniającym się pod wpływem postępu cywilizacyjnego świecie. Autorzy poszczególnych tekstów patrzą na świat z różnych perspektyw światopoglądowych, stąd w niniejszym tomie studiów mamy dużą różnorodność postaw, co wydaje się być zaletą tego opracowania. Nie wszystkie kwestie zostały wyczerpane, nie pojawiły się wystąpienia dotyczące dość aktywnych wówczas środowisk wolnomyślicielskich, ale sądzę, że sesja i ukazujące się teraz materiały z tego sympozjum staną się zacznym szerszej dyskusji na temat roli religii w życiu społecznym nie tylko Drugiej Rzeczypospolitej.

Życzę miłej lektury

Tadeusz Stegner